

גליון נושא: שנים אוחזין בטלית יחלוקו

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, ריש מסכת בבא מציעא.
בס"ד, יום ג' פרשת נח, ל' תשרי תשע"ו

פנינים

משפטי ה' אמת

אמת: כלל משפטי התורה כתב עליהם דוד המלך (תהלים פרק יט, י) מִשְׁפָּטֵיהָ אֱמֶת צִדְקוֹ יַחֲדוּ. ודרשו חז"ל על פסוק זה במדרש (בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 8, וילקוט שמעוני תהלים רמז תרעד) משפטי ה' אמת צדקו יחדו זה סדר נזיקין שיש בו כל הדינים.

והנה בכלל דיני המשפטים צריך להבין הרי אי אפשר לברר בודאות את המציאות כפי שהיתה, א"כ איך ב"ד פוסקים ומוציאים ממון כאשר יתכן שעושקים את הבעלים האמיתית. ואכן מצד הדין אין כאן שאלה כי הרי אין לדיין אלא מה שענינו ראות אולם עדיין יש להוסיף בזה טעם וכדלהלן:

גלגול נשמות: והנה בזה"ק ריש פרשת משפטים (דף צד עמוד א) פתח ר' שמעון ואמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם אליו אינון סדורין דגלגולא, דינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשיה, עכ"ל. והינו שהזוהר בא להסביר דבר זה שבכדי שיהיו כל המשפטים צדק ואמת צריך להגיע לכך שיש גלגול נשמות ובצירוף כל הגלגולים העוברים על הנשמות סופו שיהא בזה צדק.

וכעין זה כתב ה"חפץ חיים" (על התורה פרשת האזינו) לפרש את הפסוק "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו". וז"ל: ידוע כי עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו ואם אחד חירף וגידף את חבירו או הכהו בידו ולא ביקש את סליחתו, אין לו תקנה עד שיהיה מוכרח לבא שוב לעולם הזה בגלגול ולפייס את חבירו שחטא כנגדו.

נגזר בר"ה: ועיין באלשיך ריש פרשת משפטים כי אין ספק כי כל יום ראש השנה מלך עולם יעמיד במשפט כל יצורי עולם, ויגזור על איש ואיש די מחסורו ואשר יעניק לו עושר ונכסים במספר ובמשקל.

ועל כן, אשר על פי התורה יזכה ויקנה בדין סך מעות או יפסיד מאשר לו על פי הדין, הלא אין ספק כי כה היה משפטו יתברך ויתעלה לעילא, כי כאשר דן דינו הוא יתברך בבית דינו הגדול והקדוש כן יצא ויצדק גם פה על פי תורתו, עכ"ל. ❖

גדר דין יחלוקו

שורש הדברים

במתני' (בבא מציעא דף ב עמוד א) שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה, וזה אומר אני מצאתיה. זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו. וכן נפסק ברמב"ם (טוען ונטען פרק ט הלכה ז) ובשו"ע (חו"מ קלח א).

וכן במקח וממכר: מכר טלית לאחד משנים ונטל דמים משניהם מהאחד מדעת המוכר ומהאחר בעל כרחו, ואין ידוע ממי נטל מדעתו, יחלוקו, וכל אחד מהם נוטל חצי המקח וחצי הדמים כמבואר בגמ', ונפסק ברמב"ם (מכירה פ"כ ה"ד) ובטוש"ע (ח"מ רכב א).

וכן בקרקע: וכן שנים מחזיקים בקרקע, וכל אחד טוען שהיא שלו, שניהם חולקים בה, כדרך ששנים האוחזים בטלית חולקים. כמבואר בשו"ת ר"י מיגאש (סי' קלג), שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תיט ותשנז), ריב"ש (סי' תלד), דרכי משה (ח"מ סי' קלט) ורמ"א (קלח א).

1. טעם החלוקה בשנים אוחזין

אין דררא: והנה בשנים אוחזין בטלית אין דררא דממונא וא"כ מדוע יחלוקו, הרי אינו כדברי שניהם ששניהם אין טוענים חצי שלי. ויש מחלוקת בטעם הדבר.

דאורייתא או דרבנן: דעת הקרית ספר (ספ"ט מטו"נ), וכן משמע במגיד משנה (טו"נ פ"ט ה"ז) שהחלוקה הוא מדין תורה. אולם דעת התרומת הדשן (סי' שלו) שהחלוקה היא תקנ"ח, ועי' ריטב"א (ב"מ ח א ד"ה האי).

טעם החלוקה: בטעם החלוקה כתבו התוס' ד"ה ומה (הב'). שאינו מדין ממון המוטל בספק שחולקים לדעת סומכוס, לפי שכאן אין "דררא דממונא" שאין הספק בא אלא מחמת טענותיהם, או שאין להם עיקר תביעת ממון, שכן כל אחד מהם מכחיש תביעת חברו לגמרי, ומודה סומכוס שאין אומרים בו יחלוקו. ולמהלך זה צריך להסביר כפי שיטת הרשב"א (ב"מ ב ב: נ"ל עוד לתרץ, ע"פ גמ' ב"ב לה א) שאין חילוק בין אוחזים בה לבין שאינם אוחזים, אלא שכל שאי אפשר לעמוד על בירור הדבר כמו בטלית שאי אפשר לברר מי הגביה אותה תחילה חולקים, ושנים אוחזים חשוב שא"א לברר. מה שאין כן בספינה שאפשר שיתברר הדבר על ידי עדים של מי היא, ולכן אין חולקים אותה.

ודעת רש"י (ב"מ ח א ד"ה ממשנה), לצד שאין דיוק "ממשנה יתירה" שהחלוקה היא מחמת ודאי, שאין אנו יודעים מי מהם משקר, והרי זה ממון המוטל בספק, וחולקים אותו.

נראה לחכמים: מהלך נוסף מצינו בתוס' (ב"ב קכו א ד"ה ובמלוה, ועי"ש סב ב ד"ה איתמר) שאף על פי שאין הלכה לדעתם כסומכוס הסובר שממון המוטל בספק חולקים, אלא כדעת חכמים שהמוציא מחבירו עליו הראיה, תקנת חכמים היא באותם מקומות שיחלוקו. וכלשון התוס' בכל אלו היה נראה לחכמים שיחלוקו. והוסיפו התוס' בבכורות (דף מח.) שעשו אותו כאילו ודאי חציו של זה וחציו של זה, ועי"ש שלשיתם אף לסומכוס אין החלוקה מן הדין.

2. בטעם שיחלוקו לסוברים שאין חולקים אלא כששניהם אוחזים

א) דעת הרמב"ן (ב"מ ב א ד"ה והאומר, וב"ב לב א) שגדר החלוקה היא שכ"א נוטל חצי טענתו, שגדר החלוקה הוא שכל אחד נוטל חצי טענתו, וכשהוא נוטל חציה אינו בכלל המוציא מחבירו עליו הראיה, לפי שבשנים אוחזים בטלית כל אחד מהם חשוב מוחזק בכולה, כיון שזה תפוס בה ועומד וזה תפוס בה ועומד, ואין כאן מוציא מחבירו, אלא שכל אחד מהם מחוסר גוביינא במה שחבירו תפוס. וכ"כ בצ"ח (ב"מ שם) בד' התוס' (וכ"ה בתוס' הרא"ש ושאר שם) שכתבו שמיגו בשנים אוחזים הוא מיגו להוציא.

ב) אולם דעת הרשב"א (ב"מ ב א בשם ר"ח), שהטעם שחולקים, לפי שתפיסת שניהם בטלית מועילה כאילו נחלקה וכלשון הגמ' שם ג א "אנן סהדי דמאי דתפיס האי ידיה הוא", ולפיכך יחלוקו, שדנים כאילו נחלקה כבר, וכל אחד מוחזק ועומד במחציתה, ונמצא שזה בא להוציא מחבירו אותה מחצית שתחת ידו של חבירו, ועד שלא יביא ראיה אין חבירו חייב לתת לו כלום, וכן השני במה שביד זה.

ג) אמנם דעת התוס' (ב"מ ב א ד"ה ויחלוקו), והמיוחס לריטב"א (שם ב א) והאריך בזה הגר"ש שקאפ (ב"מ סי' ד) והקוב"ש (ח"ב סי' ט אות ג' ואות י') שטעם החלוקה שכל ששניהם אוחזים בטלית חשוב כאילו כל אחד מהם יש לו בה בודאי החצי, דאנן סהדי שמה שכל אחד מהם תפוס בו הוא שלו, ואנו עדים שיש לכל אחד מהם בה חצי, כלשון הגמ' ג. אנן סהדי דמאי דתפיס האי ידיה

בדורות האחרונים אין בכוחנו להשביע: כתבו התוס' בסנהדרין (דף ו' ע"ב ד"ה נגמר) דכשמחייבין שבועה מותר לפשר כדי להנצל מעונש השבועה. וכן נפסק בשו"ע (סי' י"ב ס"ב). וע"ע בלשון השו"ע (או"ח סי' קנ"ו ס"א) שז"ל המחבר שם ויזהר מלישבע אפי' באמת עכ"ל. וע"ע ספר חסידים סי' תי"ח תי"ט שנוזהרים לישבע אפי' באמת.

וע"ע שו"ת חתם סופר (ח"מ סי' צ') וז"ל הא מילתא דרגיל על לשוננו דאפי' שבועת אמת עבירה היא, וע"י זה נמנעים מלשבוע אפי' שבועת אמת ומתפשרים בכל מה דאפשר רק שלא לישבע אפי' באמת (ע"ש שהאריך במקור הדברים), ואם אפשר לו לפשר בכל מה דאפשר כדי שלא לישא שמו ית' על שפתיו יש לו לעשות כן ולא ירצה לישבע אפילו באמת כי כן דרכן של בני ישראל להפסיד ממון עצמם ולעשות כל טצדקי שלא לישבע וכו' ומנהג ישראל תורה ואין להרהר עכ"ל. הרי לנו דברים מבהילים מהחת"ס שצריך להפסיד ממון בכדי לחסוך עצמו מן השבועה וכתב שם עוד שצריך להתפשר בזה וכנפסק בשו"ע הנ"ל.

פשרה בחיוב ערך שליש: וכבר ייסד לן בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קמ"ה) דפשרה הקרובה לדין היינו חיוב שליש, ושנה דבריו בח"ג (סי' קפ"ב), ובפתחי תשובה (סי' ס"א סק"ד וסי' י"ב ס"ק ג'). וע"ע שו"ת דברי מלכאל (ח"ב סי' קל"ג) שכתב בזה"ל - והנה מנהג הדיינים הזקנים לתת בעד שבועה ערך שליש מכפי הטענה ע"כ וע"ש שהאריך במקורות לזה. ועי' עמק המשפט (סימן יח אות ט"ו) בשם שו"ת אבן יקרה דמבואר שזה היה תקנת הארצות, וכנראה כוונתו לוועד ארבע ארצות.

לפי ראות עיני הדיין: ודעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סי' ל"ב בסופו) וז"ל אין אצלי ספרי רבותינו האחרונים לידע בבירור מנהג דיינים, אבל כמדומני שנוהגין לפשר בנכוי שליש בעד שבועה אבל כיון שאין לזה מקור גדול מהגמ' ופוסקים הראשונים אין זה מוחלט, והכל לפי ראות עיני הדיין כי לפעמים ניכר שאינו רוצה לישבע משום שהוא שקר, ובזה צריך לפשר ליתן יותר.

בהיתר עיסקא: ושמעתי (י.ש.ק.) ששאלו את הגר"ח קניבסקי שליט"א שכיון שהדרך שלא להשביע א"כ איך מועיל ההיתר עיסקא שמבוסס על כך שיוכל להיות נאמן בשבועה. ותירץ הגר"ח שכיון שיכול לקבל עליו חרם וחרם דינו כשבועה לענין זה. ❖

הוא ומאי דתפיס האי ידיה הוא. וכן מבואר ברש"י (ב"מ ח א ד"ה ממשנה) שאנו אומרים ששניהם הגביהו אותה יחד וזכו בה בשותפות.

3. חלוקה במקום דררא דממונא

דררא דממונא: ומבואר בסוגין שנחלקו סומכוס ורבנן במקום שיש דררא דממונא לסומכוס חולקין, ולרבנן המוציא מחבירו עליו הראיה. ונחלקו הראשונים מה הכונה בדררא דממונא. דעת רש"י (ב"מ ב ב ד"ה דררא) שהוא חסרון והפסד ממון, שאם יפרע זה שלא כדין הרי זה חסרון ממון לו ואם נפטרנו שלא כדין נמצא השני חסר. ועי' ערוך השלם (ערך דררא) שבלשון ערבית דררא מובנו הפסד ממון.

אולם דעת השטמ"ק (שם) בשם תלמיד הר"פ, והריטב"א (שם), שהוא שייכות וזיקה להממון. ועי' ערוך השלם שם שבלשון ערבית יש לדררא גם מובן של שייכות וזיקה.

אלא שבגדר שייכות זו נחלקו: לדעת התוס' (ב"מ שם ד"ה היכא, ב"מ ק א ד"ה וליחזי, ב"ב לה ב ד"ה דררא) ושטמ"ק שם בשם תלמיד הר"פ, שבלא טענותיהם יש לאחד תביעה על חברו, והספק

הערות מבני החבורה

יחלוקו כשאין החלוקה יכולה להיות אמת

יחלוקו: בעיקר הדין של יחלוקו קשה, בשלמא כשחלוקה יכולה להיות אמת מובן טעם ההכרעה. אבל כשאין החלוקה יכולה להיות אמת תמוה הרי שניהם מודים שלא כך היה מעשה ולטענת שניהם כולו שייך לאחד מהם ונמצא שהשני גוזל חציו.

והרי מבואר בתוס' (ב"מ ב א ד"ה ויחלוקו, ועי' קצוה"ח סי' שסה סוס"ק א) שלפי סומכוס חולקין אפילו כשאין החלוקה יכולה להיות אמת. וגם לרבנן מבואר בתוס' (יבמות לז ב ד"ה וממון וב"ב ב א ד"ה לפיכך ולה א ד"ה ומאי), ועוד ראשונים (שם), שאף חכמים מודים שאם אין אחד מהם מוחזק בו, שחולקים, שספק שיש בו דררא דממונא הרי הוא כמו שניהם מוחזקים בדבר, וחולקים אפילו אם אין החלוקה יכולה להיות אמת. וצריך להבין טעם הדבר:

כמה טעמים בחלוקה זו: ויש בזה כמה טעמים לחלוק ספק ממון כשאין יכולה להיות אמת.

הפקר ב"ד הפקר ומחילה: כתב התומים (סי' כה סוף קיצור תקפו כהן) בשני אופנים א. שהוא משום הכח של "הפקר-בית-דין הפקר" שיש ביד בית דין. ב. שמי שהממון שלו מוחל ומפקיר לחבירו את החצי שהלה נוטל ממנו, [ואולי כוונתו שמוחל כדי שיקבל לפחות חצי, ולא יפסקו שיהא מונח עד שיבוא אליהו (א.ת.)].

זכיה בשמא ופשרה בברי: אולם הגרש"ש (בשערי ישר ש"ה פ"א וסוף פרק י') מפרש שבאופן שכל אחד מהם טוען שמא, על ידי החלוקה זוכה כל אחד מהם בחלקו, ואין כאן משום גזל, כיון שזכה בחלקו על פי דין משפטי הממון, כדרך שהזוכה בממון מחמת שהוא מוחזק, אינו חושש משום ספק גזל.

ובאופן שהם טוענים ברי, שאחד מהם בא לגזול את חבירו, בית דין חולקים ביניהם ואינם חוששים לסייע לגזול חצי הממון, לפי שהחלוקה מועילה מן הדין מטעם פשרה הנעשית בעל כרחם של בעלי הדין, שכיון שבית דין מצווים לעשות משפט, יש כח בידם לכופ את בעלי הדין לעשות פשרה, ומן הראוי הוא שיזכה כל אחד בחצי, ויקבל בעל הממון את חציו, שאם לא כן אפשר שיפסיד את כולו.

והמושג שיש כח ביד ב"ד לעשות פשרה יסודו בשו"ת הרא"ש (כלל קז סי' ו ד"ה וכן מצינו). ועי"ש בשע"י שלפ"ז אם זה שנטל חצי שאינו שלו רוצה לעשות תשובה, אינו צריך להחזיר את המחצה שנטל מחבירו, כיון שזכה בממון בדין, וצ"ב. ועי' חזו"א (ב"ב סי' ח ס"ק א). ❖

נולד מעצמו אצל בית דין, ועי"ש בשטמ"ק שלפי' זה דררא עניינו שייכות, ולפי זה מובן הטעם של יחלוקו כמבואר בתוס' (ב"מ ב ב), ובתוס' ר"פ שם שכיון שיש לבית דין להסתפק בדבר בלא טענותיהם, דין הוא שיחלוקו.

ואילו הרמב"ן והרשב"א והר"ן (ב"מ ב שם), מפרשים שייכות זו שעיקר הממון יש כאן בודאי לכל אחד מהם בלא מחלוקת.

והרשב"א (ב"מ שם, והובא בשמ"ק שם) פירש בדעת רש"י, שדררא דממונא הוא לשון אחד המתחלק לשני ענינים, לפעמים פירושו הפסד ממון, ולפעמים פירושו עיקר ממון, היינו חזקה בלא מחלוקת. ❖

'צומק הפסד'

פתרונות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823